

Het geval Gerard Reve in het licht van zijn roman „Een Circusjongen”

door

PROF. DR. R. HENRARD

In een Nederlands dagblad kon men in maart jl. onder de titel „Kardinaal beledigt homo's” het volgende lezen :

„De centrale pastorale werkgroep homofilie, waarin zowel pastores van de R.-K. Kerk als van de reformatorische kerken zitten, is verontwaardigd over de uitspraken van kardinaal Willebrands over homofilie.

‘Rampzalige zaak. Als de katholieke kerk zo doorgaat, kan zij haar deuren wel helemaal sluiten’, zo reageerde de voorzitter van de werkgroep, de gereformeerde predikant Brussaard uit Den Haag. (...)

Ds. Brussaard noemt het droevig dat een kardinaal niet inziet dat hij met een afwijzing van homofilie tal van mensen in hun meest tere gevoelens klem zet. (...)

Ds. Klammer was nog feller. ‘Hoe kan men afwijzen wat diep menselijk is (...)’. Volgens Klamer zouden zij die een hardvochtig oordeel vellen over homofielen zich wat meer moeten laten inspireren door het voorbeeld van Christus. ‘Die legde uitspraken van de synagoge naast zich neer en koos de partij voor Samaritanen, blindgeborenen en publieke vrouwen’.

‘Godgeklaagd’ noemde hij het om liefde en vriendschap zondig te durven noemen. Tegen zo’n opvatting kan niet krachtig genoeg stelling worden genomen. ‘Desnoods met opgestroopte mouwen dwars tegen de kardinaal in.’”

Uit dit uittreksel blijkt dat de strijd om de maatschappelijke erkenning van de homofilie nog lang niet uitgestreden is en de homoerotiek, ondanks enkele wettelijke maatregelen, in vele kringen nog steeds voor een perverse, tegennatuurlijke, zo niet zondige afwijking wordt gehouden.

Toen een twintigtal jaar geleden omtrent de beleving van de sexualiteit nieuwe inzichten doorbraken, werd onder impuls van het op gang komende neo-positivisme de homofilie als een feitelijke manifestatie van het veelvormige geslachtsleven beschouwd, die als zodanig zuiver wetenschappelijk en zonder ethisch vooroordeel diende te worden benaderd. De psychologen, die zich in eerste instantie met dit probleem bezighouden, zijn het tot dusver

niet eens kunnen worden over de oorzaken van dit verschijnsel. De erkenning van de homofilie als een positief, natuurlijk verschijnsel kon niet nalaten gevolgen te hebben op het religieus, maatschappelijk en juridisch vlak. Instellingen als het COC (Cultuur- en Ontspanningscentrum) in Amsterdam, het Nationaal Centrum voor Geestelijke Volksgezondheid in Utrecht, het Gespreks- en Onthaalcentrum in Antwerpen en het eveneens aldaar gevestigde Centrum Sjaloom ijveren om de sociale integratie van de homosexualiteit. Hetzelfde doel streeft de in het citaat genoemde interpastorale werkgroep homofilie, die in Nederland ruime opvattingen verspreidt omtrent de seksualiteit gezien vanuit een vrij eenzijdige kijk op het Evangelie. Het Nederlands strafrecht maakt nu geen onderscheid meer tussen het homo- en het heterosexueel gedrag en erkent alleen als strafbaar alle openbare schending van de goede zeden.

Daar de literatuur hoe dan ook aan de fenomenale wereld verbonden is, kon het niet anders of zij op haar eigen manier zou getuigen van die veranderde houding t.o.v. de homofilie.

De Nederlandse literatuur telt een zeker aantal schrijvers als L. Couperus, W. Kloos, P. C. Boutens, J. Last, Jac. van Hattum en A. Blaman die bekend zijn om hun homofiele neigingen; deze blijken weliswaar uit een nauwkeurig onderzoek van hun thematiek en hun woordgebruik; die worden echter zodanig veresthetiseerd dat de doorsneelezer er geen aanstoot aan neemt; dit wijst erop dat genoemde auteurs er zich van bewust zijn de geldende sociaal-ethische normen te overtreden en er zich voor hoeden de lezer te ergeren door maatschappijkritisch op te treden. Dit respect voor de lezer mist G. Reve; integendeel, hij scheidt er een sadistisch behagen in hem herhaaldelijk te schokkeren, alsof hij zijn innerlijke onrust op hem wilde afreageren. Reve openbaart zich, als veel van zijn schrijfgenoten, als de felle contestator, die de morele grondslagen van de burgerlijke maatschappij ondermijnt en naar een nieuwe samenleving uitziet waarin de liefde, bevrijd van elke institutionele dwang, als enige morele maatstaf zou gelden. Op grond hiervan meent hij in overeenstemming te zijn met de geest van het christendom.

„De liefde”, zegt de ik-figuur uit *Een Circusjongen* tijdens het onderhoud dat de vorstin hem toestaat, „is misschien het enige, waarin ik geloof” (p. 142)*. Hij komt er enkele regels verder op terug:

„Ik heb nooit, nooit Mevrouw, nooit heb ik iets gezocht dan haar, de liefde zelve, en de liefde alleen ...” (p. 143).

* De citaten zijn ontleend aan de tweede druk van *Een Circusjongen*, verschenen in 1978 bij Elsevier, Amsterdam/Brussel.

Die liefde, voegt hij eraan toe, durft hij „te brengen tot voor de troon van die andere, grote Vorstin : de Verloste en Verheerlijkte, voor eeuwig Gekroonde” (pp. 142-143). Dit is een vrij gewaagde interpretatie van het christelijke liefdesbegrip, die niet vreemd is aan de geruchtmakende bekering van Reve tot het katholicisme in 1966.

Reve verabsoluteert de liefde als natuurdrift, waarbij hij het accent verlegt van de finaliteit naar de oorzakelijkheid : hij stelt de liefde voorop als een onafwendbare kracht die de mens tot liefhebben beweegt, ongeacht de persoon waarop die liefde gericht is en de bedoeling hiervan. Het typisch calvinistisch motief van de onafwendbaarheid, zo niet de voorbeschikking van 's mensen lot komt in de roman herhaaldelijk voor. Wij halen hiervan drie voorbeelden aan :

„In de deuropening stond Wijnand (...). Hij moest enige tijd buiten, in de motregen, gelopen hebben (...). Hij trad binnen, sloot de deur en liep langzaam op mij af. Ik stond verstijfd en wezenloos, maar tevens wist ik (...) dat zich iets beslissends in mijn leven ging voltrekken, waaraan ik niets kon veranderen, omdat het reeds vóór alle tijden, onafwendbaar, was vastgesteld geworden” (p. 33).

„Wijnand ging op de toonbank toe en strekte zijn hand naar het beeldje uit. Op dat ogenblik hoorde ik buiten iemand aan de deur van de barak. Wederom wist ik, dat alles wat nu ging volgen, onwrikbaar vaststond, en reeds voor de aanvang der wereld beschikt was geworden” (p. 34).

„En ook wist ik, dat een macht die sterker was dan ikzelf, mij zou dwingen van mijn reisroute af te wijken om mij naar de grote, naar ik wist in deze tijd van het jaar goeddeels verlaten parkeerplaats te begeven met naast mij (...) dit betoverende, blonde, dartele, even onschuldige als uitdagende wezen (...) (p. 93).

De liefde is volgens Reve een irrationele kracht die het verstand te boven gaat, waarvan hij een intuïtieve kennis heeft, waarvan de zekerheid geen twijfel overlaat en waaraan hij dan ook niet kan of mag weerstaan, wat de uitkomst ervan ook mag zijn. De innerlijke drang volgen waarborgt de echtheid van het bestaan ; in dit opzicht blijft Reve in de existentiële traditie, die de zgn. authenticiteit als het enige waardevolle erkent. Met authentieke liefde verstaat het katholicisme heel wat anders. He wezen van God is Liefde ; de drie personen van de goddelijke Drievuldigheid vereenzelvigen zich, hetzij als Vader, Zoon of Heilige Geest, met de Liefde, zijn niets anders dan Liefde, en wel Liefde-in-overvloed met gevolg dat God haast genoodzaakt werd tot de schepping over

te gaan. Daar de mens naar Gods beeld geschapen is, kan hij zich pas realiseren in de liefdesrelatie met de andere, waarbij deze als volwaardig subject wordt beschouwd. Zoals God om zo te zeggen niet meer zonder ons gelukkig kan zijn, gaat de mens aan het geluk voorbij, zo zijn evennaaste ongelukkig is. De christelijke liefde is een geestelijke kracht die mens en wereld moet veranderen, verbeteren, vervolmaken. Pas aan de vruchten zal men de waarde van het zaad erkennen.

Bij Reve zijn de vruchten bitter. Zijn wereld wordt beheerst door het kwade, het ongeluk en de dood, die nauw verbonden zijn met het Freudiaanse lustgevoel.

Voor de ik-figuur uit *Een Circusjongen* is liefde hoofdzakelijk een spel, waarbij alleen het ego gebaat is. Dit wordt trouwens ook gesuggereerd door de bouw van de roman. De eerste twee delen steken opvallend af bij de laatste twee. Daar verkeert de ik-figuur in een soort lustwereld, die ons door de behandeling van tijd en ruimte van de dagelijkse werkelijkheid vervreemdt. Wij krijgen van begin tot einde één homo-erotisch verhaal, kernachtig samengevat in de uitspraak: „in bed, bij elkaar en er nooit meer uitkomen” (p. 75); de „ik-figuur” doet niets anders dan toegeven aan zijn onverzadelijke lustdrang. Zijn huidige relatie met Jakhals wordt bij herhaling onderbroken door dromen en mijmeringen, naar aanleiding waarvan zijn vroegere vriendschappen met Wimie en Tijger, zijn ervaringen met broer Vos, Mestie en Harry hem voor de geest worden opgeroepen. Het gaat dus niet om een logisch chronologisch verlopend verhaal, de narratieve rede wijkt meer dan eens af van de geschiedenis, om Genettes terminologie te gebruiken. Ook met de ruimte speelt de schrijver, terwijl hij eens een landschap in den Oost evoceert, ons dan weer naar Europa terugbrengt, waar de vertelde feiten telkens plaatsgrijpen in een vreemde sfeer, buiten de bewoonde wereld (een tent in een vakantiekamp, de torenkamer op een kasteel, Huize „Het Gras”). Vreemd doet voorts het fantastische bezoek aan de grafkistenmaker aan.

De laatste twee hoofdstukken vertonen daarentegen een ernstig karakter en schijnen op het werkelijke leven betrekking te hebben. Wij hebben nog steeds te maken met een aan de erotiek verslaafde ik-figuur; doch ditmaal gaat het niet meer om een ongevaarlijk spel, maar om de tragische werkelijkheid: hij heeft een onschuldig meisje in zijn vrachtwagen verkracht, wordt zich bewust van zijn weerloosheid tegenover de zonde en de onafwendbaarheid van het kwade en ziet geen andere reddingsplank dan het geloof in Gods Genade en Maria's bemiddeling. Het verhaal verloopt nu chronologisch in de trant van een biografie en speelt in de gewone

mensenwereld, waarvan hij de ethische waarden overneemt zonder echter in staat te zijn de geijkte normen na te leven. Het schuld-besef laat hem inderdaad niet los :

„Het was mateloos onheil en ongeluk, dat ik, door eigen allergrootste schuld, nu over mijzelve gebracht had, en dat mijn leven zou blijven tekenen (...). Mijn zondige lust zou voortaan levenslang gericht zijn en blijven op een nog verdorven, nog meer de Heilige Geest lasterende zonde : die van de tegennatuurlijke paring en omgang met mannen en jongens van het eigen geslacht.

Ik wist niet – nog niet – dat ik, uit pijn en zonde en slechtheid geboren, thans levenslang veroordeeld was geworden tot het begaan van steeds heillozer zonden. Zou ik ooit in staat van Genade mogen sterven ? Niemand en niets zouden mij ooit vergeving en redding kunnen schenken, of het zouden de vergeving en Genade moeten zijn door Haar, de Schuldeloos Geborene, die ik door mijn gruwelijk vergrijp aan het onschuldige meisje zo trouweloos onteerd had, en door Haar alleen” (pp. 117-118).

Het laatste hoofdstuk, waarin de ik-figuur zijn verschillende bezoeken aan het Hof vertelt, draagt als titel *Verrijzenis*, wat op de godsdienstige ondertoon van de roman wijst. Deze is nl. gebouwd op enkele artikels uit de Apostolische geloofsbelijdenis. Het eerste deel, dat drie hoofdstukken omvat, is getiteld *Geboorte*, ...die om onzentwil het vlees heeft aangenomen en mens geworden is. Daarop volgt *Dood*,... Die geleden heeft, gestorven is en begraven, een deel dat eveneens in drie hoofdstukken onderverdeeld is. Het derde deel, dat grotendeels gewijd is aan het verhaal van de verkrachting, staat onder het motto „Die nedergedaald is ter helle”, dat de titel verantwoordt : *Hellevaart* ; ook dit deel telt drie hoofdstukken. Het laatste en langste deel (bijna de helft van de roman) omvat vier hoofdstukken en luidt, zoals de titel *Verrijzenis*,... Die opgestaan is van de doden, het suggereert, de rehabilitatie van de mens én de schrijver in.

Uit die vierdelige structuur kan men afleiden dat de ik-figuur zich met Christus vereenzelvt en hij, naar het voorbeeld van de Heiland, de zonden van de wereld op zich neemt en het kruis draagt. In die roman is er trouwens alleen maar sprake van ziekte, - al op de vierde bladzijde zegt de ik-figuur : „Ik weet, dat ik ziek ben, en dat ik mijn gehele leven ziek zal blijven”(p. 12), - van zonde en slechtheid. Het toppunt van dit zelfverheerlijkingsproces is zijn benoeming door de vorstin tot ridder in de orde van het Eeuwige Kruis. Dit laatste woord is ambivalent en kan zowel duiden op de erotiek als op de godsdienst, of op beide samen, wat blijkbaar het geval is met Reve, die meteen wegens zijn averrechtse liefdesopvatting in feite godslasterlijke taal spreekt.

De vereenzelviging met Christus is echter niet volledig; de verlossing blijft nl. uit; de ik-figuur brengt het niet verder dan tot het kruis, en wel het „eeuwige kruis”, waardoor hij te kennen geeft dat de mens gedoemd is te leven in een wereld van angst en ontzetting, zodat het „rampzalig is en een groot ongeluk geboren te worden en te leven” (p.13).

De onveranderlijkheid van de menselijke conditie blijkt voorts uit de laatste regels van de roman, die de titel verantwoorden:

„Dat ben ik (...) Een jongen van een circus... Dat ben ik altijd geweest... En dat zal ik altijd blijven, zolang als ik leef: een circusjongen” (p. 180).

Hier onthult de verteller zijn wezenlijke identiteit: een circusjongen, een zwerver, die aan geen vaste plaats gebonden is en van de ene stad naar de andere gaat; een bohème, wat zijn slordige kledij al verraadt, - „een donkere, gestopte zeemanstrui en versleten werkmansbroek van gescheurde keperstof” (pp. 180-181), - een artiest, vervreemd van de menigte, die in de nok van de circus zijn levensgevaarlijke nummers uitvoert „onbereikbaar voor allen die hem begeren zoals ook niemand van hen, hoe schoon en lief en aanbiddeijk ook, bereikbaar, vindbaar of zelfs maar voor één enkel ogenblik zichtbaar zou kunnen zijn voor hem, in het peilloos diepe duister der circusruimte...”; (p. 180) een eenzame, die verheven blijft boven de gevoelens die hij oproept en beschrijft; een omstreden figuur, „mateloos bewonderd en aanbeden, maar ook fel benijd en gehaat... door tallozen” (p. 179); een clown, die de levenstrategie achter de lach en het spel verschuilt.

G. Reve ontpopt zich als de romantische kunstenaar, die in de kunst zijn volledige vrijheid affirmeert en zich aan de onwrikbare wetten van het empirisch bestaan onttrekt, die speelt om de waarheid te ontvluchten en tevens onrechtstreeks te openbaren; die dubbelzinnigheid maakt hem ongrijpbaar, evenals Christus...